

организации на две отдельные ветви которые, начиная с 1954 действовали как отдельные политические группы.

Ключевые слова: изгнание, Зарубежное Представительство Украинского Главного Освободительного Совета, Зарубежные Части Организации Украинских Националистов, нациократия, Организация Украинских Националистов (бандеровцев), Украинский Главный Освободительный Совет.

Annotation

Describes the basic contradictions that arose between members of the Foreign Parts Ukrainian Nationalists and considered the reasons that led to the separation of two separate branches that since 1954 operated as separate political groups.

Keywords: ekzil, Foreign Mission Ukrainian Supreme Liberation Council, Foreign Parts of Ukrainian Nationalists, natsiokratiya, Organization of Ukrainian Nationalists (Bandera), Ukrainian Supreme Liberation Council.

УДК 94 (477.87): "1946" : 324

**Неля Жулканич, Василь Міщанин
(Ужгород)**

ПЕРШІ «РАДЯНСЬКІ» ВИБОРИ НА ЗАКАРПАТТІ (ВИБОРИ ДО ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР 10 ЛЮТОГО 1946 Р.)

Розглянуто підготовку та проведення виборів до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 р. на території Закарпаття. З'ясовано роль агітації і пропаганди в демонстрації переваг радянської влади, роль органів державної безпеки у організації і проведенні перших радянських виборів у краї. Проаналізовано факти невдоволення населення радянським виборчим законодавством та окремими заходами радянської влади.

Ключові слова: Закарпатська область, вибори, Радянський Союз, виборча комісія, агітація, законодавство, влада.

Підготовка та проведення виборів в країні є одним із критеріїв, що визначає рівень демократії і цивілізації суспільства. Тому актуальним є не тільки науковий розгляд питання, а й потреба звернути увагу на досвід минулих років, щоб уникнути помилок сьогодні.

Виборам до ВР СРСР та ВР УРСР радянська влада надавала великого значення. Завдяки їм комуністи намагалися продемонструвати світовій громадськості легітимність свого перебування на окупованих територіях, а також відсутність політичної опозиції. 12 грудня 1943 р. у договорі про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво між ЧСР та СРСР питання про приналежність краю вирішувалося на користь Чехословаччини.

Проте, зі вступом радянських військ на територію Підкарпатської Русі (юридично складова ЧСР) радянське керівництво почало розглядати цю територію як важливий стратегічний плацдарм для посилення свого впливу в Центральній і Південно-Східній Європі. Командування Червоної армії взяло під своє підпорядкування ситуацію в краї, створювало свої комендатури, тимчасові військкомати, втручалось в суспільно-політичне життя, здійснювало незаконні акти проти громадян Підкарпатської Русі. Після визволення краю радянськими військами та ліквідації угорського окупаційного режиму восени 1944 р. тут починається становлення та утвердження радянської влади.

Проведення виборів до Верховної Ради СРСР (10 лютого 1946 р.) на території краю висвітлювалося науковцями спорадично. Зокрема, дослідники Л.Бахматова [1], І. Гранчак, І. Поп [2], О. Кірсанова [3], В. Мотревич [4], І. Шершун [5] опосередковано торкаються цих питань. Безпосередньо окремі аспекти організації та проведення зазначених виборів розглянуто у працях В.Ільницького, М.Макари, М.Токаря [6; 7; 8; 17]. Проте, дослідники практично не приділяють увагу таким важливим аспектам підготовки та проведення виборів до Верховної Ради СРСР, як роль у цьому процесі агітації та пропаганди радянського керівництва, значення залучення військових для забезпечення проведення виборів та ряду ін.

Метою статті є дослідження етапу підготовки та процесу проведення виборів до Верховної Ради СРСР у 1946 р. на теренах краю; з'ясування ролі агітації та пропаганди радянського керівництва й значення залучення військових підрозділів у забезпеченні проведення виборів.

Після визволення краю радянськими військами в умовах напівдержавного утворення Закарпатська Україна (1944 – 1945 рр.) починається створення народних комітетів, як органів місцевого самоврядування. Вони, з одного боку, намагалися проводити самостійну політику, а з

іншого – часто виконували накази та розпорядження представників військового командування Червоної армії. Разом з цим на своїх посадах ще залишалися місцеві чиновники. Але з часом комуністи та радянські працівники витісняли з управлінських посад старих службовців і перебирали владу в свої руки. Після підписання Договору про входження Закарпаття до складу Української РСР контроль радянських силових структур над політичними органами Закарпатської України ще більше посилювався.

Нова влада чітко дала зрозуміти, що повернення до «чеського плюралізму» [7] з розгалуженою багатопартійною системою не буде. Натомість формувалась однопартійна система.

19 жовтня 1944 р. на Установчій конференції в Мукачеві було вирішено об'єднати всі осередки в одну комуністичну організацію – Комуністична Партія Закарпатської України (КПЗУ). Вона стала правонаступницею Закарпатського крайового комітету КПЧ (діяла у 1921 – 1938 рр.). Тоді ж обрали Центральний Комітет. Офіційним друкованим органом КПЗУ стала газета «Закарпатська правда». На думку дослідників, головне своє завдання – очолити рух за возз'єднання в єдиній Українській державі – комуністи виконали [8, с. 27].

Проте вже 15 грудня 1945 року КПЗУ «вливається» в склад ВКП(б). А 22 січня 1946 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР було затверджено подання Президії Верховної Ради Української РСР про утворення Закарпатської області [9, с. 111]. З цього часу відбувається інкорпорація суспільно-політичних інституцій в загальнодержавну радянську політичну систему, а аспекти політизації українців Закарпаття втрачають свої регіональні особливості в порівнянні з іншими регіонами України. Цей процес реалізовувався під споконвічною ідеєю єдності українського народу.

Головними завданнями з радянзації краю стали зміцнення й активізація діяльності органів радянської влади, встановлення нових радянських порядків, дотримання соціалістичної законності і т.д. Акцент робився на посилення ідеологічної роботи, особливо в середовищі людей, які не довіряли комуністичній владі, їх агітації та пропаганді, кадровій політиці.

Вибори до Верховної Ради СРСР (лютий 1946 року), вибори до Верховної Ради УРСР (лютий 1947 року) та вибори до місцевих Рад депутатів трудящих (грудень 1947 року) мали стати перевіркою проведеної роботи комуністичною партією, радянськими та місцевими органами влади, командуванням Червоної армії та органами державної безпеки від листопада 1944 р. Важливість перших в краї радянських виборів для комуністів, засвідчує велика кількість архівних матеріалів, що зберігаються в центральних [10; 11] і місцевих [12; 13; 14; 15; 16] державних архівах.

До підготовки перших радянських виборів на Закарпатті влада підійшла з великою відповідальністю. До складу 663 виборчих комісій було включено 4 865 осіб, у тому числі 1351 член єдиної в області комуністичної партії. Пропагандисти компартійних комітетів, лектори та агітатори, склад яких добирався і затверджувався первинними парторганізаціями, розгорнули величезну масово-роз'яснювальну роботу з питань радянської виборчої системи та її переваг над буржуазною. Зусилля агітаційно-пропагандистського активу були спрямовані на нейтралізацію будь-яких опонентів, на викриття «ворожих буржуазних українських і угорських націоналістів» тощо. Також на допомогу місцевим партійним і державним органам в організації підготовки до виборів з Москви та Києва було надіслано до Закарпаття понад 100 працівників [17, с. 39].

Підготовка до організації виборів розпочалася ще у 1945 р. Свідченням цьому можуть служити документи, які зберігаються в Державному архіві Закарпатської області (ДАЗО). Так, з доповідної, датованої 22 листопада 1945 р. стає відомо, що вже «підібрані і обговорені на зборах члени окружних виборчих комісій», а «висування кандидатур в склад виборчих комісій проходить на високому ідейно-політичному рівні» [13, арк. 1].

Виборчі комісії починають формувати за радянським зразком. Для претендентів перевагами слугували соціальне походження, попередні заслуги перед СРСР або Червоною армією, ідейна вірність комуністичній партії. Наприклад, до Ужгородської окружної виборчої комісії на зборах Спілки письменників Закарпатської України було обрано А.Патруса-Карпатського, який добре «зарекомендував» себе в часи Закарпатської України. Також рекомендовано жителя села Дубрівка Ужгородського округу Ю. Цуга, який «проводив активну боротьбу проти німецько-угорських загарбників, і довгий час перебував у в'язниці» [13, арк. 2]. У Хусті до комісії «бійці та офіцери висунули гвардії полковника М.Гаврилова», а у Свалявському окрузі висунуто в члени виборчих комісій 17 осіб «селян, робітників та інтелігенції» [13, арк. 2].

Такими «кращими товаришами» стали й житель с. Лисичево Іршавського округу П. Мелеш «член партії з 1924 р., який приймав активну участь у боротьбі з німецько-угорськими

загарбниками, був учасником підпільної боротьби, за що неодноразово переслідувався», та угорець за національністю К. Бігорій, «який будучи в 1918 р. в полоні, в Росії, вступив в ряди Червоної гвардії, був учасником громадянської війни, відстоював завоювання Жовтневої революції» [13, арк. 8]. Вищевикладене засвідчує, що до підготовки і проведення виборів влада активно залучала і представників національних меншин Закарпаття.

В цей час для покращення агітаційно-масової роботи та «на допомогу агітаторам» відділ пропаганди й агітації ЦК КПЗУ видав спеціальну брошуру: «Положення про вибори у Верховну раду СРСР». Її видрукували тиражем у 10 тисяч примірників українською мовою, 7 тисяч екземплярів угорською мовою. Також було надруковано «Конституцію СРСР» тиражем 10 тисяч українською мовою та 4 тисячі угорською. Йшла підготовка до видання «Блокнота агітатора», який мав виходити 4 рази на місяць тиражем 4 тисячі екземплярів українською мовою, 1 тисяча – угорською» [13, арк. 2 – 3].

У всіх округах разом крім виборчих комісій формували агітпункти. Лише у місті Мукачеві таких було створено 11, а в селі Великий Раковець Рахівського округу агітаційну роботу проводили 47 агітаторів, які керували гуртками, в яких навчалось 700 виборців [13, арк. 3].

За останні два передвиборчі місяці агітаторами було проведено 37 семінарів на теми, які мали продемонструвати «справедливість» і «правильність» радянського законодавства: «Радянська держава – найдемократичніша держава в світі», «Про Сталінську конституцію», «Права та обов'язки громадян СРСР», «Про техніку голосування» і т.ін. У всіх округах області агітаторами було проведено 72 800 бесід, із них: 70 434 бесіди в сільській місцевості, 2366 – в містах. Ними було охоплено 923 623 сільського та 48 907 міського населення [13, арк. 114]. При тому, у списки виборців на 1 січня 1946 р. було включено лише 422 947 чол. Тож, кожен із виборців мав бути присутнім на подібних заходах як мінімум двічі.

Комуністична влада не розмежовувала поняття «виборча комісія» і «агітатори». На думку комуністів кожен член комісії обов'язково мав виступати і агітатором. Навіть зведені таблиці, які склалися владою, мали назву «Зведення про кількість дільничних виборчих комісій і склад агітаторів в Закарпатській області» [13, арк. 5 – 6].

За свідченням завідувача організаційно-інструкторським відділом ЦК КП(б)У Н. Шаповалової, станом на 1 лютого 1946 р. положення про вибори у Верховну Раду СРСР та Конституцію СРСР роз'яснювали населенню 9161 агітатор. Займались цим не лише цивільні доповідачі та лектори, але й багато офіцерів із військових частин [13, арк. 8]. Гуртками із вивчення «сталінського виборчого законодавства» було охоплено понад 300 000 осіб. Одним із головних завдань визначалося складання списків виборців, до чого залучалися працівники народних комітетів, робітники та студенти.

Із 1 по 10 грудня 1945 р. у всіх окружках і міських округах були проведені партійні збори, на порядок денний яких виносилися два питання: 1. Про стан організаційно-партійної роботи; 2. Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР [13, арк. 9]. Висунення кандидатур у члени дільничних виборчих комісій супроводжувалося великою політичною і виробничою активністю. Використовувалися вже апробовані у Східній Україні методи (в подальшому набули значного поширення й на Закарпатті) – рухи новаторів, соціалістичні змагання та ін. Саме переможців таких виробничих змагань рекомендували у члени виборчих комісій.

Проте на цьому етапі організатори виборів зустріли певний спротив населення краю. І хоча зазначалося, що настрої населення добрі – вказувалося, що «ворожі елементи» проводять «ворожу роботу». У Хустському окрузі поширювалась дезінформація про те, що всі внесені до списку виборці будуть вислані до Сибіру. В зв'язку з цим, окремі громадяни відмовлялися називати своє прізвище, тому складання списків подеколи відбувалося зі слів сусідів.

Зрештою, в краї було створено 662 виборчі комісії, в яких працювало 5446 осіб, в т.ч. 983 жінки (18%). За партійністю: членів ВКП(б) – 446, членів КПЗУ – 1276, членів ВЛКСМ і СМЗУ (Спілки молоді Закарпатської України) – 495, безпартійних – 3229. За соціальним станом: робітників – 869, селян 2729, службовців 1848. На 1 січня 1946 р. було підготовлено і обладнано 373 приміщення виборчих дільниць і 326 приміщень агітпунктів. Виготовлено виборчих урн встановленого зразка 1000 одиниць. У краї працювало 11 983 агітатори, з них 4800 представників інтелігенції і 250 офіцерів Червоної армії [13, арк. 12]. Радянська «агітаційна машина» запрацювала на повну потужність – на одного агітатора, в середньому, припадало лише 28 виборців.

3 січня 1946 р. розпочалося «висунення» кандидатів у депутати Верховної Ради Радянського Союзу, що була вищим державним органом влади (двопалатний парламент). Як Рада Союзу, так і Рада Національностей були рівноправними палатами парламенту. Депутати обирались шляхом

прямих виборів за мажоритарною системою спочатку на чотири роки (у 1946, 1950, 1954, 1958, 1962, 1966, 1970 роках), а згодом на п'ять років (у 1974, 1979, 1984, 1989 роках) [9, с. 114].

По Ужгородському виборчому округу № 30 (в Раду Національностей) було висунуто І.І. Туряницю; по Ужгородському виборчому округу №510 (в Раду Союзу) – І.М. Ваш; по Мукачівському виборчому округу №511 (в Раду Союзу) – В.П. Русина; по Хустському виборчому округу №512 (в Раду Союзу) – А.І. Петрище. Необхідним комуністичним «ритуалом» було висунення на зборах кандидатами в депутати Верховної Ради СРСР членів Політбюро ЦК ВКП(б) «товаришів» Й.В. Сталіна, М.С. Хрущова, А.І. Мікояна, К.Є. Ворошилова, Л.П. Берію, Л.М. Кагановича, М.А. Вознесенського, В.М. Молотова та ін.

Висунення місцевих кандидатів також мало відбуватися з ініціативи «низів». Так, наприклад, кандидатура І.І. Туряниці була висунута на трьох підприємствах (Мукачівському нафтоперегінному заводі, залізничному вузлі Чоп, електростанції м. Ужгород) та в чотирьох селах (Середнє Ужгородського округу, Великі Лучки Мукачівського округу, Репинне Волівського округу та Люта Великоберезнянського округу) [13, арк. 13]. Тож, організатори виборів ретельно продумали тогочасні PR технології виборчого процесу – І.І. Туряницю висували як робітники, представлені різними галузями – нафтовики, енергетики, залізничники, так і селяни, що представляли низинні (Ужгородський і Мукачівський) та верховинські (Великоберезнянський та Волівський) округи краю. Це мало продемонструвати виборцю всебічність підтримки даної кандидатури.

Вже на цьому етапі висунення кандидатів у депутати мало місце порушення виборчого законодавства СРСР, адже попри закріплене Конституцією право на демократичність виборів, ними ставали здебільшого члени правлячої Комуністичної партії. Мотивувалося це тим, що ніхто краще комуністів не подбає про потреби трудового народу. Спроби населення, на перших порах, висувати альтернативні кандидатури призводили до звинувачень у нелояльності до режиму.

Обов'язковою умовою було обговорення кандидатур значною кількістю потенційних виборців. На зборах з висунення І.М. Ваша були присутні 2901 особа, всі вони проголосували «одногосно – «за» запропонованого кандидата. На аналогічних зборах працівників Свальявського хімічного заводу були присутні 800 робітників і службовців, у Чинадіївському лісопильному заводі – 310 чоловік, в с. Тур'я-Ремета – 476. В обговореннях виступили 56 осіб [13, арк. 15].

Кожний такий виступ був агітаційною промовою в підтримку не стільки кандидата зокрема, як радянської влади в цілому. Він мав містити певні складові: подяку «товаришу Сталіну», радянському народу, схвалення радянського виборчого законодавства та конституції. Для прикладу можна процитувати частину виступу ужгородського вчителя В.В. Левдара: «Велике право, щасливу долю одержали ми з рук Червоної армії. 39 років віддав я справі виховання молодого покоління і лише тепер мрії і прагнення народні здійснились. За сталінською Конституцією ми будемо мати право приймати участь у виборах до Верховної Ради. Тепер всім нам надається право обирати і бути обраними до найвищого органу державної влади. Спасибі велике батькові Сталіну за щасливу долю для народу, за те, що він дав нам право громадян країни сонця і радості народної, громадян могутнього Радянського Союзу» [13, арк. 23 – 24]. І це непоодинокі виступи. Всі присутні на подібних зборах змагалися у красномовності. Вочевидь, особи виступаючих задалегідь визначалися організаторами зборів і їм вказувалося коротко на головні акценти майбутньої промови.

Проте не всі мешканці краю поділяли таке піднесення. У с. Дравці Ужгородського округу окремі селяни заявили, що «нам все рівно, яка буде влада, аби можна було б де купити одяг та взуття». На тій же Ужгородщині житель с. Комарівці І. Дзанько заявив: «Краще жити без радянської влади, бо з нею з голоду помреш» [13, арк. 25]. Найменші прояви незадоволення населення радянською владою чітко фіксувалися місцевим керівництвом. Так, у «секретній» «Інформаційній записці» від 10 січня 1946 р. уповноваженого обкому КП(б)У по Рахівському округу А. Гіневського вказувалося, що «настрої мас здорові» [13, арк. 33]. Та разом з тим мала місце «діяльність ворожої пропаганди», що проявлялася в наступному: голова сільського народного комітету с. Богдан Кудрич підбурював людей не виступати на зборах, оскільки «два місяці лісоруби не дістають тут зарплату та продуктів». У румунськомовному с. Середня Апша спілкування з виборцями відбувалося через перекладача, який не точно передає інформацію. Відзначено у записці і антирадянську діяльність священників, які намагаються «затримати свою паству в церкві, не допустити в зал зборів», «в с. В. Апша помітну протидію проводить місцевий священник Ференчик, за словами селян, ревно займається ворожою агітацією», «в самому Рахові... священник Уйгель скликає в себе на дому дітей... створивши щось на зразок церковної школи на

дому» [13, арк. 34]. Найбільший прояв «ворожої агітації» в Рахівському районі був зафіксований в селі Розтока – листівка із закликом викреслити у бюлетені окремі прізвища кандидатів.

Недостатньо професійний, з технічної точки зору, підхід до організації виборів зумовив низку технічних помилок: у Севлюшському окрузі було виявлено четверо виборців, народжених після 10 лютого 1928 р., які ще не мали право голосу; на 14 січня 1946 р. не були вивішені списки виборців в селищі Севлюш (виборча дільниця міськради), В. Комяти і В. Шард та ін. Для усунення виявлених недоліків 15 січня 1946 р. на допомогу окружним передвиборчим комісіям, завідувачам агітпунктами та агітколлективами, головам виборчих дільниць було «підібрано актив з тов., що прибули з Радянського Союзу, які обізнані зі справою...» [13, арк. 36]. Останнє ще раз засвідчує, що підготовка виборів до Верховної Ради РС відбувалася на Закарпатті не лише з допомогою, але й за безпосереднього контролю радянських партійних чиновників.

Проте не лише технічною стороною виборів опікувалися радянські органи влади. Не менше уваги приділялося рівню та спрямуванню ідейно-політичної агітації, особливо у прикордонній смузі краю. Начальник управління прикордонних військ І.Дьомшіним 19 січня 1946 р. № 5008536 наголошував на недостатності агітаційно-пропагандистської роботи. «Населення неправильно розуміє майбутні вибори у Верховну Раду Союзу РСР, йдеться в його доповідній записці, – і на основі цього стверджує, що майбутні вибори у Верховну Раду – проведення серед населення плебісциту для голосування про приєднання Закарпатської України до Чехословаччини чи Угорщини» [13, арк. 44]. Вказувалося також і на недостатній рівень ідейно-політичної підготовки агітаторів «із місцевого населення», перекручень агітаторами Положення про вибори у Верховну Раду Союзу РСР та інших «політичних питань». Як приклад наводиться виступ від 13 грудня 1945 р. вчителя, агітатора с. Вишкова Мандрика, який при роз'ясненні колективної форми сільського господарства в Радянському Союзі, висловився: «Скоро будуть створені колгоспи і в Закарпатській Україні і все майно населення і худоба: коні, корови, свині, вівці, будуть усуніжені» [13, арк. 45]. Результат такого, як на нас, об'єктивного тлумачення радянської аграрної політики не забарився – на другий день 12 господарств села приступили до забою худоби.

Незадоволення владою напередодні виборів зростало через невиконання комуністами своїх обіцянок щодо закріплення права власності селян на землю, через відсутність у продажу промислових товарів та продуктів харчування. Так, житель с. Гудья Севлюшського округу 18 грудня 1945 р. В. Чукран заявив: «Такої влади як зараз закарпатський народ в своєму житті не бачив і їй не потрібно, ніде нічого не купиш, навколо одні військові. Після цього комуністи хочуть щоб ми за них голосували» [13, арк. 47].

За даними командира 14 прикордонного загону частина жителів Берегівського округу, угорці за національністю, які мають родичів у таборах військовополонених в Радянському Союзі, голосуватимуть проти кандидатів у Верховну Раду СРСР. Подібні заяви віднесені ним до категорії «контрреволюційних», спрямованих на зрив виборів. Як і те, що 27 грудня 1945 р. в частині будинку підприємця Коцура с. Дубриничі Перечинського округу було облаштовано агітпункт. Наступного дня підприємець зняв вивіску з написом «Агітпункт», замінивши її вивіскою «Жорчма Коцура». Після «принятих мір» підприємець відновив все, як було. Серед «контрреволюційних» подій слід назвати також те, що на ділянці 87 прикордонного загону в с. Богдан Рахівського округу на вулиці було знайдено 5 листівок, зміст яких спрямовувався проти виборів [13, арк. 49].

Висловлення мешканцями краю свого незадоволення радянською владою трактувалося як «ворожі вислови та ворожа діяльність антирадянських елементів». До таких були віднесені заяви членів євангельської общини, які відмовлялися брати участь у голосуванні на виборах аргументуючи це тим, що вони вже віддали свої голоси Ісусу Христу. Частина мешканців відкрито критикувала владу, ототожнюючи її з фашистським режимом [13, арк. 46].

Із наближенням виборів все відчутнішим ставав контроль Москви, центральне керівництво чітко регламентувало діяльність місцевих органів влади. 8 січня 1946 р. ЦК КПЗУ одержала від Центрвиборчкому за підписом Шатіліна телеграму. В ній вказувалося на терміни і зміст виконання робіт: до 10 січня відповідно до закону «Про вибори» провести реєстрацію кандидатів; до 15 січня опублікувати інформацію про кандидата в пресі; надіслати всі відомості про кандидата фельдзв'язком до Москви з вказівкою номера округу та в Раду Союзу чи Раду Національностей балотується кандидат [13, арк. 22].

Місцева влада, в свою чергу, намагалася чітко регламентувати дії населення стосовно самої процедури голосування, проводилася роз'яснювальна робота з цього приводу. Відповідно до статті 78 «Положення про вибори до Верховної Ради СРСР» голосування мало відбуватися на підставі документу що засвідчує особу – паспорта, колгоспної книжки, профспілкового квитка тощо. У

зв'язку з тим, що громадяни Закарпатської України не мали ще цих документів (ще навіть не створена область, ще відсутні колгоспи), НРЗУ видала вказівку виготовити «Посвідчення». Бланки посвідчень розсилалися до округів, ті в свою чергу відсилали їх до СНК. Посвідчення нумерувалося в залежності від номера виборця у «Списку виборців», тут же вказували прізвище, ім'я, по-батькові, рік народження і місце проживання голосуючого. Виборці мали отримати «Посвідчення» не пізніше ніж за 15 днів до виборів [13, арк. 30].

Готувалися до виборів і силові відомства, що підтверджує документ під назвою «План оперативного військового забезпечення виборчих дільниць» [13, арк. 31 – 32], завізований секретарем обкому КП(б)У І.І. Туряницею і погоджений із керівниками силових відомств – командиром 3-го гірського стрілецького Карпатського корпусу М.О. Гагеном, начальником управління внутрішніх справ в Закарпатській області П.К. Сопруненко, начальником управління прикордонних військ І.І. Дьомшіним, в.о. начальника управління держбезпеки полковником С.А. Бойко.

Відповідно до цього документу «заходи» із забезпечення проведення виборів поділялися на два етапи. Перший етап тривав до 5 лютого 1946 р., відповідно у кожен із округів краю направлялися «відповідальні працівники», за рангом не нижче заступника начальника відділу (7 осіб від органів НКВС та 6 – від органів НКДБ). Додатково забезпечувалися військовими групами великі або «бунтівні» села. У Рахівському окрузі по 15 військових прикордонних військ було направлено в с. Лазещина та с. Кваси, у Тячівському районі прикордонники «забезпечували порядок» у с. Брустури (20 ос.), с. Усть Чорна (15 ос.) та с. Угля (20 ос.). У Волівський, Нижньоверечанський та Свалявський округи направлялося по 20 бійців 3-го гірського стрілецького Карпатського корпусу в такі села: Колочава-Лазі, Синевир, Волове, Пилипець, Верблюш, Щербовиця, Извор-Гута, Поляна, Березник. 30 військових були направлені у с. Порошкове Перечинського округу.

Крім цього, з бійців 3-го гірського стрілецького Карпатського корпусу та прикордонного управління створювалися резервно-маневрені групи, які в кількості по 40 – 60 осіб направлялися в округи. Для проведення виборів «виділялося від 3-го ГСК близько 810 осіб, від Прикордонного управління близько 400 осіб» [13, арк. 32]. Всі війська, направлені в округи, мали підпорядковуватися начальникам окружних відділів внутрішніх справ. Тож, для забезпечення вільного волевиявлення громадян краю на виборах до Верховної Ради СРСР було задіяно значні військові сили (виходячи з досвіду попередніх виборчих кампаній на західноукраїнських землях).

Окреме завдання отримали і органи держбезпеки – «до 5 лютого 1946 р. НКВС-НКДБ вилучити найбільш активний антирадянський елемент» [13, арк. 32].

Другий етап підготовки до виборів передбачав посилення військової присутності в селах, які прилягали до кордону із Львівською та Станіславською (Івано-Франківською) областями, мабуть комуністи боялися «візитів» ОУН-УПА із цих областей. Адже структури ОУН і УПА надавали величезного значення виборам, усвідомлюючи всю важливість їх зриву і потребу показати, що населення вороже ставиться до окупаційної влади. Під час виборів ОУН та УПА здійснювали контрпропаганду, спростовуючи наклепи більшовицької пропагандистської машини, показували антидемократизм виборів, спираючись на досвід виборчих кампаній 1939 – 1940 рр. та викриваючи реальну сутність радянської влади [6].

Тож, у с. Ясіня Рахівського округу направлялися 60 військових управління прикордонних військ, у Тячівському окрузі в с. Бистрик та с. Німецька Мокра було направлено по 30 службовців прикордонних військ, а в с. Дубове 30 бійців 3-го гірського стрілецького корпусу. Третій гірський стрілецький Карпатський корпус мав забезпечувати проведення виборів у селах Волівського та Нижньоверечанського округу: Синевирська Поляна (40 бійців), с. Торунь (40 бійців), с. В. Студене (30 бійців), с. Латірка (40 бійців), с. Мала Розтока (30 бійців), а також містечко Воловець (60 бійців). Село Люта Великоберезнянського округу «куриували» 30 військових управління прикордонних військ. В кожний такий пересувний загін мав обов'язково входити 1 офіцер, за званням не нижче старшого лейтенанта, 1 політпрацівник та 1 оперативний працівник контррозвідки «СМЕРШ». Продумана була й система маскування. Населенню повідомлялося, що «пересувні загони проводять розвідку, займаються навчанням чи проводять якісь роботи» [13, арк. 31]. А для посилення роботи з агентурою до дня виборів органи НКВС та НКДБ в кожний округ надсилали по 2 працівників.

Подібні заходи безпеки були виправданими з точки зору комуністів. За даними начальника Воловецького окружного відділу НКВС 21 січня 1946 р. в с. Буковець проходили збори з приводу виборів. Збори проводив курсант парткурсів при ЦК КП(б)У М. Пупишев, якого «обеззброїли та

забрали з собою бандерівці» [13, арк. 61]. Поте, заходи зі зриву виборів не набули на Закарпатті такого розмаху як це спостерігалося, до прикладу, в Дрогобицькій області.

Побоюючись провокацій, 7 лютого 1946 р. начальник гарнізону м. Ужгорода генерал-лейтенант М. Гаген видав наказ № 5 «Для підтримки порядку в Ужгородському гарнізоні в період виборів у Верховну Раду СРСР». Відповідно до нього: «Командиру 128 гв. ГСД створити дві оперативні групи з числа курсантів військового батальйону по 16 ос. на чолі з офіцером. Кожну групу забезпечити боєприпасами і тримати в бойовій готовності з 8.02.1946 до 12.02.1946, маючи для переміщення 2 вантажівки з повною заправкою горючого» [13, арк. 74]. Також 26 бійців направлялася для підтримки правопорядку в м. Ужгороді. Під посилену охорону бралися обком КП(б)У, облвиконком, електростанція м. Ужгорода, радіостанція, виборчі дільниці, міський водопровід, нафтобаза, міст через р. Уж у напрямку В. Березного, держбанк, міськом КП(б)У, міськвиконком.

Для забезпечення комунікацій зв'язку в ході підготовки до виборів обласне управління зв'язку встановило телефонні апарати безпосередньо на виборчих дільницях, використавши при цьому і телефонні апарати військових частин, прикордонних військ, лісоуправлінь і залізничних станцій. Це дало можливість телефонізувати 397 із 664 виборчих дільниць. Крім цього, було встановлено 10 телеграфних пунктів, задіяно 31 рацію і 3 радіостанції [13, арк. 71].

Напередодні виборів, 9 лютого 1946 р. в Закарпатській області «силами місцевого партійного і радянського активу, а також наданій допомозі ЦК ВКП(б) та КП(б)У» було організовано 666 виборчих дільниць, складено списки виборців, у яких налічувалося 433 064 людей. Агітацію здійснювало 11 397 агітаторів [9, арк. 76]. Тільки з 3 січня 1946 р. по 10 лютого 1946 р. із роз'ясненням звернень ЦК ВКП(б) було проведено 314 зборів і мітингів, на яких були присутніми 37074 чоловік, а з доповідями виступили 270 комуністів, радянських чиновників, пропагандистів і агітаторів [13, арк. 77].

Проте не завжди агітація і пропаганда допомагала. Інколи доводилося «відповідним» органам проводити «роз'яснювальні» роботи. Так, 7 лютого 1946 р. членами прикордонного загону на чолі з майором Сімбіркіним було проведено бесіду з 6 жителями с. Вари Березівського округу, які 4 лютого відмовилися взяти посвідчення на голосування і заявили, що «голосувати за більшовиків не будуть» [13, арк. 74]. Про цей факт відразу ж було інформовано секретаря Закарпатського обкому КП(б)У Г. Пінчука.

Спробою зриву виборів вважалось неправильне і затяжне складання списків виборців. До 1 лютого 1946 р. було виявлено пропущених, або внесених до списків по декілька разів 8202 виборців. У цьому відношенні найбільше «прославилось» м. Мукачево, де було виявлено 2339 подібних фактів [13, арк. 78]. За це уповноважений обкому КП(б)У Кухта отримав партійне стягнення.

Напередодні виборів зафіксовано ще більше фактів незадоволення населення. Про це йдеться в «Інформації про стан підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР» [13, арк. 76 – 81], підготовленій 8 лютого 1946 р. завідувачем сектору інформації оргінструкторського відділу обкому КП(б)У М. Нечипорук секретарю обкому Г. Пінчуку. 8 лютого 1946 р. у с. Великі Лучки Мукачівського округу була виявлена листівка наступного змісту: «Не голосуйте за кандидатів (Туряницю, Русина), тому що вас обманюють. А їх висуває Радянський Союз. Всіх кандидатів у бюлетенях викреслити і висувайте своїх» [13, арк. 80]. У машинописі архівного документу Нечипорук власноручно дописав: «Винуватця виявлено». Зафіксовано і факти незадоволення владою серед військових. Так, в м. Мукачеві капітан Г. Міняїл, прибувши на залізничну станцію з Угорщини, зайшов на 69 виборчу дільницю, зірвав вивішені виборчі списки та плакати і сказав: «Капут – ленінізму» [13, арк. 80].

Тож, не випадково на охорону дільниць у день виборів залучалася така велика кількість військових, службовців прикордонних військ, співробітників НКВС [13, арк. 81]. Крім того, «обласним і міським партійним комітетам дана вказівка про видачу посвідчень уповноваженим ЦК ВКП(б), ЦК КП(б)У, обкому, окружкомів і міськкомів КП(б)У на право присутності у виборчих комісіях 10 лютого 1946 р. при підрахунку голосів» [13, арк. 81].

Наявність в архіві наступних документів: «Інформація про політичні настрої населення у зв'язку з виборами у Верховну раду СРСР по Закарпатській області на 10 лютого 1946 р.» [13, арк. 82 – 85], «Про політичні настрої населення в Закарпатській області у зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР станом на 9 годину» [13, арк. 86 – 87], «Інформація про політичні настрої населення у зв'язку з виборами у Верховну раду СРСР по Закарпатській області на 10 лютого 1946 р. на 14 годину» [13, арк. 93 – 95], «Інформація про політичні настрої населення і про хід

голосування у Верховну раду СРСР по Закарпатській області на 10.ІІ. – 46 року на 20 годину» [13, арк. 96 – 98] дає змогу констатувати, що ситуація на дільницях в день виборів відслідковувалася чи не погодинно. Це ще раз засвідчує надзвичайну важливість для комуністів перебігу та результатів виборів. Хоча результат виборів був передбачуваним і забезпечувався як активною агітацією, так і силовим військовим тиском. Адже, за підрахунками підпілля на територію Західної України для забезпечення виборів було кинуто 585 000 солдатів прикордонних військ і дивізій ВВ НКВД [6].

У звітах влади рапортувалося про «хороший настрій населення» та своєчасний початок виборів «в 6 годин по московському часу» [13, арк. 82]. Наводилися переважно факти, які вказували на активність місцевого населення під час виборів. Так, наприклад, на виборчій дільниці 233 Воловецького округу 75-річний М. Містер прийшов на виборчу дільницю ще опівночі, щоб проголосувати першим. У с. Лопідка цього ж округу 81-річний житель М. Зарібчак привів із собою на дільницю всю сім'ю у кількості 20 чоловік – синів і дочок, а також внуків і заявив: «Разом з усією сім'єю ми будемо голосувати за товариша Турянця і Вашу» [13, арк. 89]. У Севлюшському окрузі на виборчу дільницю №116 о 5 год 30 хвилин з'явилося близько 300 виборців, а в селах В. Коропець і Грабово на 10 годину повністю завершили голосування [13, арк. 82 – 83]. Загалом по Закарпатській області на 10 годину проголосувало 123378 осіб, що складало близько 30% виборців [13, арк. 84]. Далися взнаки агітація і пропаганда, а також величезний пресинг та тотальний контроль з боку комуністичної влади.

Населення, хоч і неорганізовано, таки здійснювало окремі заходи зі зриву виборів: в угорському с. Добронь Ужгородського округу розповсюдили листівку з наступним текстом: «Брати мадяри, рвіть бюлетені і не голосуйте, бо недалеко той час, що для вас засяє сонце» [13, арк. 95]; в с. Малий Раковець жителя О. Тавко отримавши два бюлетені порвала їх в кабінці для голосування [13, арк. 98]. Після виборів було виявлено ще багато фактів, спрямованих проти голосування за висунених кандидатів: у Хустському окрузі в с. Вишково на 250 бюлетенях було написано українською мовою «Хай живе Бенеш», а 102 «сектанти» цього села відмовилися від участі у виборах, навіть «член Хустської окружної виборчої комісії в бюлетенях повикреслював Турянця і Петрище» [13, арк. 101].

Однак, агітація і пропаганда комуністів за підтримки військових, органів внутрішніх справ і державної безпеки дали необхідний результат. Із 441 952 виборців, які отримали бюлетені до Ради Союзу, проголосувало 440621 (99,95%). До Ради Національностей в голосуванні приймав участь 440 421 виборець (98, 2%). Результати голосування: до Ради Національностей (І. Турянця) – 396 652 (92,1%); до Ради Союзу: І. Ваш – 129753 (85,82%), В. Русин – 132743 (92,4%), Г. Петрище – 129 156 (88,1%) [13, арк. 149].

Отже, вибори до Верховної Ради СРСР на Закарпатті у 1946 р. були серйозним випробуванням для радянської влади. Вони здійснювалися під особливим контролем комуністів і органів державної безпеки. Результат виборів був передбачуваним і забезпечувався як активною агітацією, так і силовим військовим тиском. Тільки до передвиборної кампанії було залучено близько 12 тисяч активістів. До того ж, за підрахунками підпілля на територію Західної України для забезпечення виборів було кинуто 585 000 солдатів прикордонних військ і дивізій ВВ НКВД. Це дало можливість компартійцям оголосити, що внаслідок проведеної організаційної і агітаційної роботи вибори до Верховної Ради СРСР 10 лютого 1946 р. «пройшли організовано і на високому політичному рівні».

Виявлені архівні документи засвідчують, що в перші повоєнні роки населення краю виражало незадоволеність радянською владою і це чітко проявилось напередодні та в ході виборів до Верховної Ради СРСР. Незважаючи на це, комуністам вдалося досягнути високої явки виборців (99,95 %). У підсумкових звітах йдеться про те, що під час виборів трудящі Закарпаття «продемонстрували таку небачену політичну активність, якої в нашому краї ніколи не було, та й не могло бути при буржуазно-капіталістичному ладі». Та при цьому, автори реляції «забули» сказати, що подібна ситуація в історії Закарпаття була 12 лютого 1939 р. в умовах однопартійності, коли за «єдину листу» (бюлетень) УНО (Українського національного об'єднання) до Союму Карпатської України взяло участь 92, 5 % виборців, а віддали голоси «за» 92,4% голосуючих.

Депутатами Верховної Ради СРСР від Закарпатської області були обрані І. Турянця – в минулому один з лідерів профспілкового руху і крайової комуністичної організації, голова Народної Ради Закарпатської України, І. Ваш – активний діяч комуністичної організації, начальник комітету державної безпеки Закарпатської України, В. Русин – командир

партизанського з'єднання, голова Вищого суду Закарпатської України, Г.Петрище – колишня наймичка, активістка молодіжного руху, жінорг Волівського окружного партії. Попереду були вибори до Верховної Ради УРСР, методи проведення яких комуністи апробували в області у 1946 р.

Джерела та література:

1. Бахматова Л.М. Діяльність Закарпатської партійної організації з політичного виховання жінок-селянок / Л.М. Бахматова // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття. – Ужгород, 1970. – 567 с.
2. Гранчак І., Поп І. Закарпаття в чехословацько-радянських відносинах періоду Другої світової війни / І. Гранчак, І. Поп // Карпатика. – Вип. 2. – Ужгород, 1993. – С. 55 – 64.
3. Кірсанова О.А. До питання про суспільно-політичне життя на Закарпатті в роки соціалістичних перетворень (1946 – 1950 рр.) / О.А. Кірсанова // Великий Жовтень і розквіт возз'єднаного Закарпаття. – Ужгород, 1970. – 567 с.
4. Мотревич В.П. Выборы в Верховный Совет СССР 1946 г. / В.П. Мотревич– 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/5006/2/dais-28-10-2009.pdf>.
5. Шершун І., Лемак В. До питання про перехід влади на Закарпатті від Народних комітетів до місцевих рад народних депутатів / І. Шершун, В. Лемак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – Вип. 2. – Ужгород, 1998. – С. 70 – 76.
6. Ільницький В. Вибірчі кампанії до Верховних Рад СРСР та УРСР і боротьба ОУН та УПА в Дрогобицькій області / В. Ільницький // Світ. Преса. – 2008. – 7 січня.
7. Токар М. Політичні партії Закарпаття в умовах багатопартійності (1919 – 1939) / М. Токар. – Ужгород, 2006. – 380 с.
8. Макара М.П. Закарпатська Україна: шлях до возз'єднання, досвід розвитку (жовтень 1944 – січень 1946 рр.) / М.П. Макара. – Ужгород: Патент, 1995. – С. 27.
9. Остапець Ю. Закарпаття через призму політичних виборів / Ю. Остапець, М. Токар. – Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», 2009. – С.111.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1424. – 22 арк.
11. ЦДАГО. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 1425. – 445 арк.
12. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО). – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 98 (декабрь 1945 – 10.02.1946). – 61 арк.
13. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 104. – 153 арк.
14. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 108. – 157 арк.
15. ДАЗО. – Ф.П-1. – Оп. 1. – Спр. 117. – 42 арк.
16. ДАЗО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 119. – 113 арк.
17. Макара М.П. Формування органів влади на місцях. Вибори до Верховних Рад СРСР та УРСР / М.П. Макара // Нариси історії Закарпаття. Том III (1946 – 1991). – Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. – С. 39.

Аннотація

В статье рассмотрены подготовка и проведение выборов в Верховный Совет СССР 10 февраля 1946 на территории Закарпатья. Выяснена роль агитации и пропаганды в демонстрации преимуществ советской власти, роль органов государственной безопасности в организации и проведении первых советских выборов в крае. Проанализированы факты недовольства населения советским избирательным законодательством и отдельными мероприятиями советской власти.

Ключевые слова: Закарпатская область, выборы, Советский Союз, избирательная комиссия, агитация, законодательство, власть.

Annotation

The article deals with the elections to the Supreme Soviet of the USSR on the 10th February 1946. It indicates the location of agitation and propaganda aimed at the description of the advantages of the Soviet legislation and the Soviet government, the role of the state security in the organization and conduction of the first Soviet elections in the province. The article analyzed the facts of people's complaint by Soviet electoral legislation and some of the activities of Soviet power.

Keywords: Transcarpathian region, elections, the Soviet Union, election commission, agitation, legislation, power.